

Vaidas PETRULIS

Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos institutas, Kaunas

44

KAUNO TARPUKARIO ARCHITEKTŪRINIS PALIKIMAS: AUTENTIŠKUMO IR VERTĖS PROBLEMATIKA

Reikšminiai žodžiai: tarpukario architektūra, Kaunas, paveldo teorija, autentiškumas, vertė

ĮVADAS

Pastaraisiais metais akivaizdžiai suintensyvėjo diskusijos dėl Kauno tarpukario architektūros palikimo kultūrinės reikšmės miesto, o ir visos Lietuvos kontekste. Niekam nekyla abejonių, kad tarpukariu įvykęs virsmas iš paprasto carinės Rusijos imperijos provincijos miestelio į valstybės sostinę buvo pakankamai unikalus reiškinys, kuris šiandiniame urbanistiniame audinyje galėtų tapti svariu ir aktyviu elementu, formuojančiu miesto mentalinį ir fizinį veidą. Tačiau tuo pat metu akivaizdu, kad

itin platus šio architektūrinio palikimo sluoksnis yra visiškai susidėvėjęs, ir, galima spėti, atlieka bemaž priešingą funkciją – liudija apie miesto audinio retėjimą ir skurdėjimą. Nors ryškiausiai šie procesai atsiskleidžia objektuose, kuriuos galėtume sieti su kasdienybės paveldu (1 pav.), tačiau net ir svarbiausi tą metą reprezentuojantys pastatai, kaip antai centrinis paštas, Tyrimų laboratorija, Prekybos pramonės ir amatų rūmai, yra tapę apverktinos būklės (2 pav.). Tad šio straipsnio tikslas – įvertinti kaunietiškąją tarpukario architektūrą žvelgiant iš šiaurinės paveldosaugos diskurso pozicijų (ypatingą

1 pav. Apšiuurę modernistinio Kauno „vartai“ žvelgiant nuo geležinkelio stoties. V. Petrulio 2013 m. nuotrauka

2 pav. Avarinės būklės lubos buvusiuose Prekybos, pramonės ir amatų rūmuose (dab. Kauno apskrities viešoji biblioteka). Pauliaus Tautvydo Laurinaičio 2013 m. nuotrauka

dėmesį skiriant autentiškumo ir vertės problematikai), tikintis, kad tam tikros teorinės įžvalgos galėtų padėti identifikuoti situacijos priežastingumą ir galbūt paskatinti diskusijas apie metodologinius priegais taškus, sudarančius sąlygas efektyvesniam šio palikimo valdymui.

PAVELDO APRĖPTIES PROBLEMATIKA

Vieną pamatinių šiuolaikinės paveldo teorijos principų būtų galima apibendrinti teiginiu, kad paveldas ne egzistuoja kaip baigtinis artefaktas, bet yra nepaliaujamo diskursyvinio tapsmo rezultatas. „Iš tiesų, nėra tokio objekto, kaip paveldas“, – sako viena ryškiausių šiandienos paveldosaugos teoretikų Laurajane Smith. Tai kas yra – tai diskursas, kuriuo mes priskiriame vienam ar kitam paveldo artefaktui reikšmę, o „paveldas savo giliausia prasme yra kultūrinė praktika, susijusi su verčių ir suvokimo diapazono kūrimu bei valdymu“¹. Kitaip tariant, „paveldo reikšmės ir vertės nėra baigtinė artefaktų, pastatų ar vietų savybė. Jos taip pat nėra sustingusios laike. Tai yra pasikartojančių ir besitęsiančių įvairialypių paprastų žmonių kasdienybės sąveikų rezultatas“².

Panašaus pobūdžio paveldo objekto, kaip kultūriškai determinuoto reiškinių, sampratas įvairiais aspektais plėtoja ir didžioji dauguma šiuolaikinės paveldosaugos teoretikų. Antai Gregory Ashvorth su kolegomis teigia, kad „fizinė vieta vis mažiau bereiškia, o vis

svarbesnis krūvis tenka **informacijai apie tą vietą**. Paveldo objektas tampa individų ir visuomenės kūrybinės **vaizduotės rezultatu**“³. Rodney Harrison šią mintį plėtoja dar radikaliau ir ryšį tarp materialaus pasaulio ir žmogaus įvardija kaip visiškai simetrinį: „Dialoginis paveldo suvokimas teigia, kad paveldo kūrimas yra interaktyvus/ryšinis procesas, kuris kyla iš dialogo tarp įvairialypių subjektų, tarp kurių yra ir žmogus.“⁴ Taigi nustatant artefakto vertę žmogaus priskirta reikšmė čia tampa simetriškai svarbi autentiškam fiziniam paveldo pavidalui. Be abejonės, R. Harrison visų pirma kalba apie vietas, susijusias su giliomis tradicijomis turinčiomis dvasinėmis praktikomis (ypač Tolimųjų Rytų šalyse), tačiau akivaizdu, kad paveldo vertės atsiejimas nuo išimtinai materialiojo jo pavidalo ir žmogaus kultūrinių praktikų akcentavimas įprasminant objektą šiandieninėje paveldo teorijoje yra vis dažniau plėtojamas, o galbūt netgi dominuojantis požiūris. Tai patvirtina ir naujasis „Madrido dokumentas“, kuriame taip pat akcentuojama, kad XX a. paveldo „kultūrinė vertė“ identifikuotina glaudžiai sujungiant materialiuosius ir nematerialiuosius aspektus, t.y. „fizinę vietą, kompozicinį sprendimą, statybos technikas ir techninę įrangą, medžiagiškumą, estetinę kokybę ir panaudą“, bei „istorines, socialines, mokslines ar dvasines asociacijas ar kūrybinį genijų“⁵.

Su šiais pokyčiais išryškėja dar vienas fundamentalus paveldosaugos diskurso kaitos aspektas.

Siekiant, kad paveldas taptų socialiai prasmingesnis, būtų arčiau Faro konvencijoje įvardintos „paveldo bendruomenės“⁶, žmogaus asmeninės patirties, prisiminimų, savasties ir identiteto, plečiamas paveldo dėmesio laukas, įtraukiami artefaktai ir veiklos, liudijantys apie pačių įvairiausių socialinių sluoksnių ir istorinių įvykių suformuotą istorinę atmintį. Šių pokyčių būtų galima sieti ir su tam tikromis slinktimis, apibrėžiant žmogaus sukurtos erdvinės aplinkos ir kultūros sąveiką. Kaip pastebi Adam Sharr, jei „kultūra yra daugiau nei „aukštoji“ kultūra, jei ji apima vertybes, kuriomis remdamiesi mes siejame save su aplinkiniu pasauliu ir žmonėmis, – tuomet architektūra yra daugiau nei išgrynintas intelektualinis produktas ar grynai estetinių interesų sfera“⁷. Panašus principas taikomas ir paveldosaugoje. Jei kanoninis XX a. viduryje įsitvirtinęs diskursas bando apibrėžti paveldą kaip viena ar kita prasme išskirtinius, virš mūsų kasdienybės iškilusius artefaktus, tai šiandienos kontekste vis plačiau diskutuojama apie paveldo sąveikas su lokalesnėmis, tačiau tuo pat metu stipriai socialiai integruotomis, tvaresnėmis paveldo formomis ir topofilijos jausmais. Tai pasireiškia kaip „subtilesni praeities ženklai, kurie gali turėti svarią emocinę reikšmę eiliniams žmonėms“⁸. Sekant šia logika, „kasdienybės patirtys gatvėse, parkuose, soduose, kulto vietose, fabrikuose, biuruose, transporte, mokyklose, parduotuvėse, gyvenamuosiuose namuose lygiai taip pat sulaukia paveldosaugos dėmesio“⁹. Taigi prasmė suteikiama ne tik simboliškai svarbiausiems objektams, bandoma aktualizuoti ir kur kas platesnį, dispersiškai pasklidusį istorinių artefaktų lauką, kuris kuria aktualų kultūriškai aktualizuotą bendrabūvį su bendrąja istorine aplinka, o ne tik su atskirais jos fragmentais.

Tačiau jei pripažįstame, kad bet kuri istorinė aplinka iš esmės gali būti vienaip ar kitaip reikšminga ir svarbi bent vienai žmonių grupei ar potencialiai vertinga ateities kartoms, tuo pat metu susiduriame su beprecedenčiu kultūros paveldo lauko aprėpties išplėtimu. „Paskutiniųjų trijų dešimtmečių paveldo „dematerializavimo“ tendencijos, įtraukiant vis didesnę svarbą įgyjančius nemedžiaginio pobūdžio aspektus“, lemia bene svarbiausia pokytį ir iššūkį – **„eksponentinį paveldo objektų skaičiaus augimą“**¹⁰. Tiesa, paveldo objektų skaičiaus augimas sietinas ne tik su galimai reikšmingų

artefaktų gausėjimu, bet ir su tam tikromis pačios paveldo sąvokos transformacijomis. Kaip taikliai yra pastebėjusi Rasa Čepaitienė, šiandien matome savotišką paveldo kaip veiklos srities komercializacijos ir priskyrimo vienai iš šiuolaikinių industrijų apraiškas. Autorė tai vaizdžiai iliustruoja „mustango paradoksu“: „Mustangai“ buvo Antrojo pasaulinio karo lėktuvai, plačiai naudoti Europos ir Ramiojo vandenyno mūšiuose. Dėl to juos nuolat kruopščiai prižiūrėdavo ir remontuodavo. Karui pasibaigus, daugelis jų buvo parduoti privatiems asmenims ir kompanijoms. Dalis pritaikyta civilinei aviacijai, kiti išrinkti detalėmis, dar kiti naudojami kuriant filmus arba visų užmiršti liko dulkėti angarų užkaboriuose. Tačiau po keleto dešimtmečių nemenka „mustangų“ dalis netikėtai atgimė naujam gyvenimui – senos detalės ir įranga pradėtos keisti naujomis, lėktuvai kruopščiai perdažomi ir išblizginami. Tie patys veiksmai, kurie anksčiau būtų buvę pavadinti „sutvarkymu“ ar „remontu“, nūnai tapo „išsaugojimu“ ir „restauravimu“¹¹. Natūralu, toks įvairialypių su retroekonomika susijusių veiklų susiejimas su paveldo sritimi byloja, kad, keičiantis kultūriniam ipročiam, keičiasi ir objekto statusas, ir tuo pat metu dar labiau išsiplėčia šios sąvokos laukas.

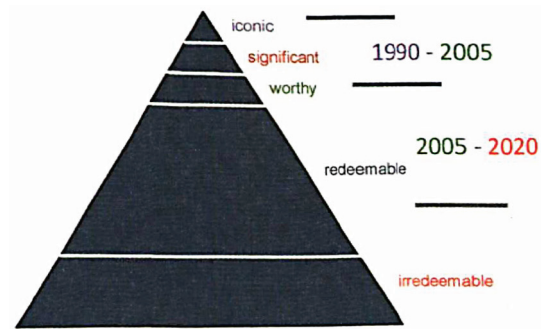
Taigi, svarstant apie paveldo srities plotį, teoriškai galima netgi pripažinti, kad „visa aplinka yra paveikta žmogaus, taigi gali būti pripažinta kaip paveldas“¹². Kitaip tariant, vertinant teoriniu žvilgsniu, su paveldu galime sieti bet kurią žemės vietą. Akivaizdu, kad toks pokytis byloja, jog senesnieji paveldosaugos modeliai nebegali efektyviai veikti. Vis dėlto, anot R. Harrison, toks drastiškas situacijos pokytis neturėtų paskatinti „sugrįžimo prie riboto „paveldo objekto kanono“, kuris nubrauktų visą įdėtą darbą siekiant paveldą padaryti kur kas reprezentatyvesnį ir įvairesnį. Greičiau priešingai – šiuolaikinė paveldosauga turėtų peržengti dominuojančią „išsaugojimo“ paradigmą ir fokusuotis į paveldą kaip į aktyvų praeities produktą dabartyje, kuris atspindėtų šiuolaikinės visuomenės reikmes. Tai turėtų būti esminė kritinių paveldo studijų sritis ateinančiais dešimtmečiais“¹³. Jam antrina ir ICOMOS formuojama paveldo politika. 2011 m. Generalinės asamblėjos atidaryme Benjamin Mouton teigė, kad „vietoje pasyvaus ir estetinio komponento paveldas turėtų veikti kaip aktyvus veiksnys,

siūlantį visuomenės raidos modelius, apimančius išsaugojimą (*conservation*) ir modernumą (*modernity*) <...> paveldas galėtų tapti ateities visuomenių kūrimo įrankiu, siejant tai su unikalumu (*originality*), balansu ir dinamizmu¹⁴.

Čia įdomu atkreipti dėmesį, kad paveldo lauko išplėtimas ypač aktualus būtent XX a. architektūrinio palikimo įprasminimo procesuose, kai kaip į potencialų paveldo objektą pradėta žvelgti ne tik į ikoninius XX a. architektūros simbolius, bet ir į smulkesnio kalibro projektus, kurie, „reprezentuodami aktualiuosius visuomenės procesus, tampa kone svarbesni nei įžymūs modernizmo pavyzdžiai“¹⁵. Čia nemažą reikšmę turi ir tai, kad, skirtingai nei ankstesniųjų epochų atveju, XX a. buvo ne tik daugiau pastatyta, tačiau dėl trumpo laiko tarpo mes turime ir kur kas didesnę išlikimo procentą. Ne išimtis ir lietuviškasis kontekstas. Šiuo metu vienaip ar kitaip saugoma vis daugiau su XX a. susijusių paveldo objektų¹⁶. Vienas naujausių šio proceso pavyzdžių – Kauno naujamiesčio vertingųjų savybių nustatymas. Naujuoju dokumentu į paveldosaugos akiratį greičiausiai bus įtrauktas gana nemažas skaičius naujų vertingųjų savybių požymių turinčių tarpukario architektūros statinių. Tačiau, kita vertus, vargu ar galėtume sakyti, kad procesas vyksta nuosekliai, kai, anot John Allan, susidaro savotiška piramidė, kurios viršuje „ryškiausi monumentai, kurie jau identifikuoti, ir daugeliu atvejų (jei ne visai) išsaugoti“, o apačioje „ne toks rafinuotas, tačiau gerokai skaitlingesnis palikimas, į kurį palaipsniui krypta šiandienos dėmesys“¹⁷ (3 pav.).

Lietuviškame kontekste, ko gero, tektų kalbėti ne apie nuoseklią strategiją, kurioje aiškiai identifikuojama piramidės viršūnė, vidurys ir apatinė dalis, bet apie gana spontanišką procesą, statomą ant sovietiniais metais išmūrytų pamatų, kai „tarpukario moderniosios architektūros simboliai būdavo įpaveldinami kaip vietinės reikšmės istorijos paminklai, dažniausiai – kaip žymių žmonių memorialinės vietos“¹⁸. Tad svarstant Kauno tarpukario palikimo įpaveldinimo galimybes akivaizdu, kad aprėpties ir jos pagrindimo klausimas tampa ypač aktualus.

Apibendrinant šiandienos paveldosaugos diskurso kaitą tenka konstatuoti, kad ši sritis palaipsniui praranda savo griežtus rėmus. Į paveldosaugos akiratį

3 pav. John Allan pateikiama piramidė, kuri iliustruoja kintantį DoCoMoMo dėmesio lauką nuo 1990 m. Iš: Allan, John. *From Sentiment to Science – DoCoMoMo Comes of Age*. In: *Proceedings of the 12th International Docomomo Conference. The Survival of Modern: from Coffee Cup to Plan*. Porvoo: Docomomo, 2013, pp. 175–185, p. 176

patenka vis daugiau artefaktų ir reiškinių, turinčių įvairialypius turinius ir paliečiančius plačią visuomenės socialinės struktūros gamą. Tokia situacija suponuoja beprecedentį paveldo objektų skaičiaus augimą, o kartu ir būtinybę ieškoti naujų paveldosaugos veiklos modelių, kurie būtų veiksmingi naujosiomis sąlygomis. Panašaus pobūdžio problemos dar tik pradedamos spęsti. Tad, pasitelkdami Kauno modernizmo pavyzdį, šiame tekste bandysime formuoti tam tikras teorines prielaidas, kurios galėtų tapti pamatiniu tašku tolimesnėms diskusijoms. Bandant atsakyti į klausimą, kaip šiandienos paveldosaugos diskurso pokyčiai galėtų atsiskleisti konkrečioje atvejo studijoje, į problemą toliau bandysime žvelgti iš dviejų prieigos taškų, kurie natūraliai susiformuoja reaguojant į minėtąsias diskurso kaitos tendencijas. „Autentiškumas“ ir „vertė“, ko gero, yra pamatiniai faktoriai. Remdamiesi besikeičiančiu vertės suvokimu, natūraliai diskutuojame apie besiplečiančios paveldo aprėpties klausimą. Na, o reaguojant į pastaro reiškinių sukeltas transformacijas neišvengiamai tenka peržiūrėti autentiškumo sampratą. Nėra abejonės, šie du aspektai neišsemia visų galimai formuotinos naujos metodologijos prieigos taškų, tačiau, galima teigti, suformuoja tam tikrus pamatinius atspirties taškus.

PAVELDO VERTĖ IR XX A. ARCHITEKTŪRINIO PALIKIMO SPECIFIKA

Vertė, jos nustatymas, išsaugojimas ir sklaida yra pamatiniai paveldosaugos procesų prasmę

apibūdinantys kriterijai. Iš pirmo žvilgsnio paveldo vertė gali būti nusakoma gana paprastai: „žmonės vertina paveldą dėl įvairiausių priežasčių: tai gali būti gražu, reta, sena; tai gali būti žinių šaltinis ar vieta pramogai; tai gali turėti istorinę vertę ar prisidėti prie tvarios aplinkos kūrimo. Vietos ar objektai gali turėti socialinę ar dvasinę vertę; juose gali slypėti atmintis ar inspiracijos šaltinis“¹⁹. Vis dėlto, atidžiau pažvelgę į kasdienę paveldosaugos praktiką, netrukutume suvokti, kad bandant įvardinti paveldo vertę iškyla pakankamai sudėtingų dilemų. Antai, jei prisiminsime Kauno tarpukario atvejį, kyla itin problemiškas klausimas: kaip turėtų būti traktuojama daugybė šio meto gyvenamosios architektūros pavyzdžių, kurie, nors architektūrine prasme ir nėra išskirtiniai, unikalūs modernizmo stilistikos pavyzdžiai, tačiau kuria aiškiai identifikuojamą miesto sluoksnį, menantį pirmąją nepriklausomybę (4 pav.). Tad akivaizdu, kad vertės klausimas šiuo atveju nėra vienareikšmis, skatina atidžiau pažvelgti į naująją paveldosaugos teoriją.

Jei tradiciškai paveldo objekto vertė suvokiama kaip „kultūros paveldo objekto, vietovės, jų dalies ar elemento bruožas, vertingas etniniu, istoriniu, estetiniu ar moksliniu požiūriu“²⁰, tai šiandienos teorijoje matome polinkį objektų vertę kontekstualizuoti platesniame, holistiniame vietovės raidos planavimo

scenarijuje, o paveldo vertei apibrėžti pasitelkiama „kultūrinio kapitalo“²¹ ar „išteklių“²² samprata. Šiandien, tikėtina, niekam nekelia nuostabos mintis, kad „paveldas gali būti suvokiamas kaip kultūrinis ir ekonominis resursas, kuriuo tuo pat metu prekiaujama daugialypiuose rinkos segmentuose“²³. Paveldo **ekonominės vertės** pripažinimas, sudėtingi metodologiniai šios vertės apskaičiavimo ir skatinimo principai²⁴ tapo neatsiejama naujojo paveldosaugos diskurso dalimi. Amerikiečių paveldo ir ekonomikos sąveikų tyrinėtojas Donovan D. Rypkema „ekonominės vertės“ aspektą netgi siūlo traktuoti kaip vieną iš kriterijų paveldo artefaktą pripažįstant vertingumu. Nors ir sutikdamas, kad ilgalaikėje perspektyvoje šis aspektas yra „kur kas mažiau svarbus“, autorius išskiria penkis pagrindinius būdus, kaip pamatuoti paveldo ekonominę vertę: „1) darbo vietos ir namų ūkių įplaukos; 2) miesto centro revitalizacija; 3) paveldo turizmas; 4) nuosavybės vertė; 5) smulkiojo verslo inkubacija“²⁵. Komerčinis paveldo aspektas neliko nepastebėtas ir Lietuvos teoretikų. Analizuojamas tiek pats paveldo industrializacijos fenomenas²⁶, tiek ir šio proceso kultūrinė reikšmė²⁷.

Vis dėlto ekonominės naudos, paveldo industrijų diskursas yra neišvairduojamas be keleto ekonomiškai pagrįstų, tačiau **socialiai angažuo-**

4 pav. Apleistas buvęs Juozo Daugirdo gyvenamasis namas (arch. V. Dubeneckis, 1930). Vaido Petrulio 2013 m. nuotrauka

veiksnių. Daugelis autorių sutinka, kad kultūros paveldo vertė turėtų būti neatsiejama nuo potencialo palaikyti žinių ekonomiką ir kūrybinį sektorių. Monica Murzyn-Kupisz šią ekonominio ir socialinio aspekto sąveiką yra gana išsamiai apibūdinusi per tam tikrą kriterijų visumą, kurioje architektūros paveldas turėtų tapti „inspiraciniu pagrindu regeneracijų strategijoms, <...> socialinėje dimensijoje jis turėtų paveikti gyvenimo kokybę ir standartus, padėti išpildyti vietos bendruomenės pramogų, kultūros ir estetikos poreikius ir tapti esminiu vietos identiteto faktoriumi“. O tai savo ruožtu „galėtų prisidėti prie vietovės veido kūrimo ne tik tarp laikinų lankytojų, tačiau ir tarp esamų ir potencialiai naujų gyventojų bei investuotojų“²⁸. Kitaip tariant, šiuolaikinėje paveldo teorijoje vyrauja požiūris, kad **„vertės, kurias žmonės suteikia paveldui, yra neatskiriamos nuo [socialinių ir ekonominių] naudų, kurios sukuriamos į jį investuojant“**²⁹.

Toks paveldosaugos diskurso judėjimas socialine linkme nėra visiškai naujas reiškinys. Panašūs procesai pastebimi jau XX a. antroje pusėje, ypač po 1975 m. Amsterdamo deklaracijos, kurioje ne tik įtvirtinama paveldo objekto sampratos kaita nuo atskiros statinio/paminklo pastatų grupių bei jų kuriamos aplinkos link³⁰, bet ir pabrėžta „būtinybė išlaikyti egzistuojančių fizinių bei socialinių charakteristikų sąveikos tęstinumą, tiek miesto, tiek ir kaimo bendruomenėse“³¹. Tokia orientacija į platesnį paveldo socialinį poveikį, siekis, kad paveldas taptų arčiau žmogaus kasdienybės, jo asmeninės patirties, savasties ir identiteto, be to, kad, kaip jau minėta, daugina nominalių paveldo objektų skaičių, yra sietinas su dar dviem reiškiniais. Visų pirma, aktualizuojant daugialypius, daugiakultūrinius atskirų paveldo bendruomenių identitetus, kartu išryškėja disonuojanti paveldo prigimtis ir būtinybė ieškoti interesų pusiausvyros³². Kita vertus, išplėtus objektų skaičių, į problematiką neišvengiamai tenka pažvelgti kur kas kompleksčiau, įtraukiant į bendruosius tvarios vietovės socialinės raidos procesus.

Tokiomis sąlygomis, kai vis didesnė reikšmė skiriama nematerialiems, taigi ir lengvai kintantiems, aspektams, o paveldas nebėra vien „didžiojo valstybės naratyvo“ dalis, natūraliai didėja reikšmių įvairovė, įvairialypiškumas, kuris atspindi daugiaplanius

interesus ir identitetus. Jei, anot Adrian Philips, klasikinėje paveldosaugos tradicijoje prioritetas skiriamas nacionaliniams interesams, tai naujoje paradigmoje paveldas vertinamas kaip „bendruomenės turtas bendrabūvyje su nacionalinio paveldo idėja“, o paveldo tvarkymas „remiasi tarptautiniais įsipareigojimais bei principais lygiai kaip nacionaliniai ir lokaliais tikslais“³³. Šio teksto kontekste svarbu paminėti, kad šie poslinkiai itin glaudžiai siejasi su XX a. palikimo įpaveldinimo procesais. Kur kas platesnė fizinė palikimo aprėptis neišvengiamai keičia praeityje išsiskyrusias paveldo kaip „pasiekimų“ demonstravimo ar identiteto konstravimo „atrenkant istoriją“³⁴ sampratas.

Tačiau jei atsisakome „atrinktos istorijos“, toks įvairialypiškumas užprogramuoja neišvengiamą skirtingų paveldo bendruomenių interesų konfliktą, kuriam apibrėžti vartojamas – **disonuojančio paveldo** terminas, nusakantis „būseną, kai stokojama susitarimo ir nuoseklumo apibrėžiant paveldo reikšmes“³⁵. Itin svarbu pabrėžti, kad šis apibūdinimas tinkamas ne tik ideologiniams svetimkūniams, tokiems kaip Soboras, bet apskritai yra neatsiejamas nuo bet kokio paveldo, kuriame susikerta įvairiausi kultūriniai, politiniai ir ekonominiai interesai. Gausus Kauno tarpukario architektūros palikimo sluoksnis – puiki šio proceso iliustracija. Vis dėlto, kaip pastebi G. Ashworth, disonuojanti prigimtis yra natūrali paveldo būseną, ir nereikėtų jos traktuoti kaip kažko, kas yra netikėta ar neigiamu. Tai tiesiog yra neišvengimas urbanistinės kaitos procesų rezultatas. Panašią sampratą galime išvelgti ir „kontroversijų kartografijos“ teorijoje, kuri į architektūros objektą (taip pat ir paveldo) žvelgia kaip į kontroversiškos informacijos žemėlapi: „pavaizduoti pastatą kaip kosmogramą reiškia pavaizduoti jį kaip sąveikų begalybę, kuri gerokai peržengia jo laike ir erdvėje apčiuopiamą pavidalą <...> Padaryti šiuos ryšius matomus reiškia sukurti subjektyvaus ir objektyvaus, medžiagos ir žmogaus ryšį“³⁶. Taigi suvokimas, kad visuomenės suteiktos vertės yra reliatyvios ir negalima objektui priskirti aiškiai apibrėžtų ir nekintamų verčių komplekto, yra vienas pagrindinių posūkio taškų paveldosaugoje³⁷.

Įdomus R. Harrison pastebėjimas, kad paveldosaugos procesuose galime išskirti du dominuojančius

diskursus – **oficialiąją ir neoficialiąją** paveldosaugą. Oficialioji paveldosauga – tai „serija mechanizmų, kuriais objektai, pastatai ar kraštovaizdžiai išskiriami iš kasdienybės ir saugomi dėl jų estetinės, istorinės, mokslinės, socialinės ir rekreacinės vertės“. O neoficialioji paveldosauga – tai „plati veiksmų skalė, kuri pasireiškia vartojant paveldo kalbą, bet nėra išreikšta oficialiais paveldosaugos terminais“³⁸. Kitaip tariant, tai visokios praktikos ir veiksmai, kuriais visuomenė paveldą naudoja kasdienybėje ir apie jį reiškia nuomonę. Taigi akivaizdu, kad vien tik vertikalūs galios ryšys ir procesai, kontroliuojami pasitelkus oficialųjį paveldosaugos instrumentarijų, neišpildo ir negali išpildyti esminio šiandieninės paveldosaugos tikslo – oficialiųjų ir neoficialiųjų lūkesčių ir praktikų sinergijos. Kauno architektūros atveju apie tai byloja ne tik prasta fizinė objektų būklė, bet ir lokalsios kultūrinės iniciatyvos, kaip antai iniciatyva „žmonės kavingais veidais“ „Romuvos“ kino teatrui atgaivinti. Toks aiškus pozicijų identifikavimas tarsi paragina ieškoti sprendimų, kurie paskatintų judėti holistinio, suvienijančio veikimo linkme. Grįžtant prie vertės klausimo galima daryti teorinę prielaidą, kad įvairių socialinių partnerių įtraukimas, tikėtina, prisidėtų išryškinant vertes, kurios ne tik yra svarbios oficialiosios paveldosaugos požiūriu, bet ir atspindi „paveldo bendruomenės“ lūkesčius.

Urbanistinio aktyvizmo šalininkai šiam procesui siūlo pasitelkti **„laikinius aljansus**, kurie skirti tam tikroms problemoms spręsti“³⁹. Tiesa, nereikėtų pamiršti, kad tokie hipotetiniai aljansai taip pat taptų savotiškais galios struktūromis, nebūtinai atspindinčiomis visas suinteresuotas socialines grupes. Tokį pavojų yra pastebėjęs ne vienas tyrėjas, rašantis šia tema. Tad pirmasis žingsnis šiuo atveju turėtų būti sociologinė studija, aiškiai įvardinanti suinteresuotą socialinį visetą, jo struktūrą, atskirtų grupių lūkesčius ir pan. Taip, sujungiant neoficialiosios, aktyvistinės minties ir oficialiosios paveldosaugos strategijas, būtų galima diskutuoti ne tik apie vidines paveldo vertes (istorinę, architektūrinę etc.), bet ir apie paveldo traukimo į bendruosius urbanistinės raidos dėsningumus vertę. Juo labiau kad įvairūs autoriai, tyrinėjantys miesto kokybės kriterijus, kaip vieną svarbiausių kriterijų mini kultūrinio pobūdžio uždavinius, kaip antai „kurti

kintančią, nenuspėjamą, unikalią, stebinančią urbanistinę terpę“⁴⁰. Akivaizdu, kad šie uždaviniai ne tik neprieštarauja socioekonomiškai orientuotos paveldo vertės sampratai, tačiau tam tikra prasme nusako paveldosaugos ir bendrųjų miesto raidos procesų sinergijos modelį.

Vis dėlto akademiniai bandymai pasitelkiant kontrolversijų kartografijos ar kokią nors kitą sociologinę teoriją tam tikroms vertėms, kurios kyla „iš apačios“, „atpažinti“ taip pat turėtų būti ganėtinai atsargūs. Su paveldu susijusios vietos veikiančių asmenų, jų veikimo modelių rekonstrukcija, remiantis viena iš socialinių teorijų, ko gero, aprašytų kaip tam tikrą socialinį konstruktą, kuriam iliustruoti pateiktume tam tikrus „faktus-ženklus“. Tačiau turėtume prisiminti perspektyvą, kad „faktai-ženkliai atrodo kaip objektyvūs ir realūs, tačiau iš tikrųjų juos sukuria mūsų vaizduotė. Savaime nėra nei klasės, nei rasės“⁴¹. Savaime, kaip jau minėta teksto pradžioje, nėra nė paveldo. Dar daugiau – „socialinės teorijos brėžia naujas dvinares gėrio ir blogio priešpriešas; skiria teigiamus ir neigiamus herojus; kuria naujus pasakojimus apie santykį tarp praeities, dabarties ir ateities“⁴². Taigi naujo socialinių verčių modelio kūrimas, **ko gero, būtų tyrėjų sukonstruota socialinė tikrovė, kuri liktų disonuojančio paveldo diskurso aprėptyje**. Vis dėlto toks socialinis modelis hipotetiškai galėtų būti pagrindas. Galbūt tai paskatintų sukurti platformą tokioms urbanistinėms iniciatyvoms, kurias remia privatus verslas ar visuomenė, pasitelkiant tokius instrumentus, kaip britų „Heritage lottery fund“⁴³.

Tęsiant mintį apie vertes ir jų glaudesnes sąveikas su kasdiene aplinka, įdomu atkreipti dėmesį, kad nors tokios sociologinio pobūdžio teorijos orientuotos į verčių išaiškinimą/suvokimą aktualiame laike, koncentruojasi į čia ir dabar vykstančius procesus, tačiau galima kelti prielaidą, kad interesų ir reikšmių sudėtingumo faktorius galėtų tapti inspiracijos šaltiniu pažvelgti į Kauno tarpukario architektūros palikimą akcentuojant istoriškai susiklosčiusį vertės įvairialypiškumą, kuris galėtų savotiškai koreliuoti ir su šios dienos socialiniais ir ekonominiais poreikiais. Taip susidarytų palankios prielaidos, naujai įvertinus vertę, atrasti ir naujų šio paveldo aktualizavimo sprendimų. Vienas iš galimų

pavyzdžių – daugiakultūriškumas. Bent kiek atidžiau susipažinę su tarpukario architektūros palikimu, turėsime atkreipti dėmesį į tai, kad Kaunas buvo daugiatautis miestas. Rusų, vokiečių, lenkų, žydų, totorių palikimas šiandien sudaro gana solidžią to meto infrastruktūros dalį, kuri nebūtinai pasireiškia kaip stilistiškai solidus architektūrinis palikimas, tačiau sudaro gana stiprias prielaidas, pasitelkus to meto kasdienybės trajektorijas, suteikti įvairesnį turinį, o kartu įtraukti ir platesnį socialinių aktorių lauką, gaunantį socialinę ir ekonominę naudą. Panašiu principu galima bandyti išskirti ir kitus urbanistinius sluoksnius, kuriuose atsiskleidžia kiti svarbūs to meto socialiniai pjūviai: savitos modernybės aktualizavimo formos, socialinė struktūra ar netgi socialiniai ir politiniai konfliktai ir pan.

Kita vertus, prabilus apie XX a. architektūros paveldą, „iš apačios“ motyvuotas įpaveldinimas gali susidurti su dar viena netikėta problema. Jei anksčiau epochų paveldo objektai „paprastai sulaukia pozityvaus visuomenės vertinimo bemaž instinktyviai, tai moderniosios architektūros atveju, – todėl, kad jų pripažinimo paveldo objektais procesas tik prasideda, – argumentus įpaveldinimui turi pateikti specialistai – akademikai, architektūros istorikai ir pan.“⁴⁴ Tai reiškia, kad Einhoveno pareiškime, kuris 1990 m. buvo paskelbtas kaip savotiškas XX a. palikimo įpaveldinimo manifestas, suformuotas pamatinis įsipareigojimas „pristatyti moderniojo judėjimo reikšmę plačiajai publikai, valdžios organams, profesionalams ir akademinėi bendruomenei, susijusiai su žmogaus formuojama aplinka“⁴⁵ išlieka aktualus iki šios dienos. Taigi itin svarbiu akcentu tampa aktyvaus informacinio lauko kūrimo ir naudojimo procesai, betarpiškai susiję dar vienu itin svarbiu imperatyvu suvokti paveldosaugą kaip kūrybinį procesą, kurio dėka grėsmės diskursas, siejamas su paveldu, turėtų būti transformuojamas į potencialumo diskursą. Anot Ericos Avrami „dirbantys su paveldu neturėtų savęs suvokti istorinės aplinkos saugotojais ar tvarkytojais [angl. *stewards*], bet kūrybingais bendraautorais [angl. *contibutors*]⁴⁶. Taigi ir paveldo bendruomenės įtraukimas turėtų būti suprantamas ne kaip „pasyvus“ nuomonės išklausa, bet kaip „aktyvus“ idėjos sukūrimas ir įgyvendinimas. Tokie procesai

vėlgi skatina į tarpukario palikimą pažvelgti **individualiai**, mąstant ne tik statiškai apibrėžtomis verčių kategorijomis, bet kūrybiškai reaguojant į įvairialypes kultūrinės konotacijos, susijusias su šio laikotarpio paveldu ir jo ypatybėmis.

Tad, apibendrinant pastebėjimus apie paveldo vertės transformacijas aktualizuojant socialinę dimensiją, ko gero, akcentuoti du aspektai – paveldo srityje veikiančių suinteresuotų grupių konsteliacijos (anot Peterio Howardo, svarbiausios veikiančios grupės čia yra „savininkai, gyventojai, lankytojai, valdžios institucijos, akademinės institucijos“⁴⁷) ir suvokimas, kad kultūros paveldas suvoktinas kaip „vietos, kur socialiniai ir kultūriniai faktoriai veikė ir veikia aktyviai kuriant, o ne kaip serijos paminklų, pateikiančių fizinį praeities liudijimą“⁴⁸. Kitaip tariant, paveldas yra kur kas plačiau išsilyjeantis už statiškai suvokto paminklo fizinių koordinačių ir apimantis plačią socialinių grupių terpę. Tad paveldo veiklos sritis nėra ir negali būti savarankiška ir užsidariusi. Esminis uždavinys: sujungiant tradicinius ir naujuosius socialiai angažuotus paveldo vertės aspektus, su paveldu susijusį „grėsmės prarasti“⁴⁹ diskursą transformuoti į „potencialo“ diskursą ir tai atlikti nepažeidžiant esminių paveldo vertės elementų – jo fizinės struktūros ir semantinių reikšmių. Šiame kontekste ne mažiau svarbu yra aiški valstybės (ar miesto) paveldo politika, identifikuojanti vieną ar kitą paveldo objektų grupę gravitaciniame tautos kūrimo, komerciškumo ir tvarios raidos naratyvų lauke.

AUTENTIŠKUMO SAMPRATOS TRANSFORMACIJOS

Prabilus apie fizines struktūras, iškyla kitas ne mažiau aktualus klausimas – autentiškumas. T.y., kaip minėtoji socialinių lūkesčių įvairovė ir galimos jos projekcijos realioje fizinėje erdvėje paveikia autentiškumu apibrėžiamą tradicinę paveldo vertę. Autentiškumas, anot modernizmo tyrėjos Hilde Heynen, kaip svarbi kategorija kultūrinuose debatuose, susiformavo paraleliai „modernumo“ sąvokai. Tai procesas, kurio pradžią galime sieti su Jean-Jacques Rousseau formuota tradicija apie „garbingą laukinį, kuris yra tiesus, sąžiningas ir spontaniškas“, kuri buvo perimta XIX a. romantikų, „vertinusių gamtos jėgas, aistrą ir troškimą bei individus, kurie

gyveno vedini šių jėgų“. Tad modernybė buvo savotiškas naujojo autentiško pasaulio kūrimas „pasipriešinant XIX a. buržua kultūros dirbtinumui ir pretenzingumui“⁵⁰. Savotiškai reinterpretuodamas istorinę autentiškumo sąvokos raidą, Davidas Boyle teigia, kad naujasis, šiandieninis autentiškumas byloja apie kažką „tikra“, kas siejasi su etiškumu, natūralumu, nuoširdumu ir paprastumu, „pasirenkant tikrą kontaktą „akis į akį“ ir atsisakant medijų tarpininkavimo“. Dar daugiau, „tai nusako vietovės grožį per opoziciją bjauriai ne-vietovei ir iššaknijimą tradicijoje ar kilmės vietoje“⁵¹. Vis dėlto, pernelyg nesigilinant į įvairialypes akademines interpretacijas, sugrįžus į paveldosaugos lauką, tenka konstatuoti, kad „autentiškumo“ sąvoka išlieka pakankamai problemiška. Kaip taikliai yra pastebėjęs P. Howardas, „bemaž kiekvienas fenomenas turi tam tikro autentiškumo. *Disney World* – yra visiškai autentiškas XX a. teminis parkas. Tačiau kartu tikrojo autentiškumo ypač maža. Pavyzdžiui, vargu ar yra bent vienas senas veikiantis mašinos motoras, kuriame nebūtų pakeista nė mažiausia detalė“⁵².

Tiesa, nėra abejonės, esama tam tikrų visuotinių susitarimų, kaip šį klausimą spręsti. Dar 1964 m. Venecijos chartijos 5 straipsnis gana aiškiai įvardijo, kad „paminklų restauravimą [angl. *conservation*] visuomet palengvina jų pritaikymas kokiam nors visuomenei naudingam tikslui. Toks panaudojimas yra pageidautinas, tačiau neturėtų keisti pastato išplanavimo ar puošybos. Tik atsižvelgiant į tai gali būti numatomos ir leidžiamos modifikacijos būtinos keičiant funkciją“. O paminklo [angl. *monument*] restauracijos procesas „baigiasi ten, kur prasideda hipotezės; visi kiti būtini darbai turi būti atliekami taip, kad išsiskirtų iš architektūrinės kompozicijos ir būtų atpažįstami kaip šiandienos ženklas“⁵³. Taigi autentiškumas čia gana aiškiai ir nedviprasmiškai siejasi su materialiuoju objekto pavidalu. Panašia, nors kiek platesne, autentiškumo sąvoka naudojama ir šiandien. LR nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme autentiškumas įvardijamas kaip „kultūros paveldo objekto ar vietovės išlikusios savybės, apimančios pirminę ar istoriškai susiklosčiusią objekto paskirtį, išraišką ir savitą fizinį pavidalą-formą, panaudotas medžiagas, konstrukcijas, suplanavimą, atlikimo technologiją, aplinką“⁵⁴.

Nesiveldami į gilesnę šiuolaikinio diskurso apie autentiškumą analizę, pasiremdami Sophia Labadi, galime teigti, kad šiuolaikinėje teorijoje jau plėtojama nuomonė, jog autentiškumas galėtų būti „suvokiamas kaip dinaminis procesas, kuris kyla iš istorinių pokyčių ir kuris daugeliu atvejų gali būti kur kas artimesnis tikrajai istorijai nei jo užfiksavimas kaip statiško ir sustingusio laike“⁵⁵. Šios mintys inspiruojamos Naros dokumento, kuriame pabrėžiama, kad autentiškumas nėra gaunamas kaip duotybė, bet yra konstruojamas atsižvelgiant į „kultūros paveldo objekto prigimtį, jo kultūrinį kontekstą ir jo evoliuciją laike“⁵⁶. Dar daugiau, pasitelkdama post-autentiškumo sąvoką, S. Labadi teigia, kad tikrasis autentiškumas šiandiniame pasaulyje nėra galimas. Bandymai jį kurti viso labo tėra kultūrinis konstruktas⁵⁷ ar netgi simuliakras⁵⁸, nes, kaip jau minėta straipsnio pradžioje, vien tik materialusis objekto pavidalas neišsemia paveldo objekto reikšmių lauko. Su artefaktu susijusios reikšmės yra ne kas kita, kaip socialiniai konstruktai, kurie pasižymi dinamiskumu ir disonuojančia prigimtimi. Argumentą sustiprina ir autentiškumo studijos su paveldo susijusio turizmo kontekste. JAV teoretikai čia išvelgia tris autentiškumo lygmenis: a) objektyvųjį, kuris pasireiškia kaip istorinis laikas; b) sukonstruotą (sociopolitinį), kuris pasireiškia kaip paveldo laikas, ir (c) asmeninį (fenomenologinį), kuris pasireiškia kaip lankytojo laikas⁵⁹. Taip dar kartą pabrėžiamas sąvokos reliatyvumas, atsižvelgiant į suvokėją.

Tiesa, prisiminus, kad Naros dokumentas nemaža dalimi skirtas neeuropietiškomis sampratomis įtraukti į paveldo akiratį, greičiausiai reikėtų laikytis nuomonės, kad **dokumentas tik išplečia įprastą autentiškumo sąvoką, tačiau jos nepaneigia**. Kitaip tariant, atsigręžus į dinamizmo ir reliatyvumo svarbą, Kauno tarpukario palikimo atveju tektų labai aiškiai atsakyti į klausimą, ar mes turime galimybę teigti, kad autentiškumas slypi taip pat ir kitoje, nematerialioje dimensijoje, kuri yra gana aiškiai apibrėžta Pasaulio paveldo tvarkymo gairėse. T.y., ne formoje ar medžiagoje, bet ir valdymo būde [angl. *management systems*], dvasioje bei pojūtyje [angl. *spirit and feeling*] ar kt.⁶⁰ Pavyzdžiui, galime kelti klausimą, ar tarpukariu galiojęs sprendimas Kauno Laisvės alėjoje statyti ne žemesnius nei trijų

aukštų pastatus neturėtų būti suvokiamas kaip svarbi to meto miesto modernėjimą atspindinti nuostata, kurią derėtų priimti kaip autentišką miesto dvasios dalį ir tęsti šių dienų kontekste?

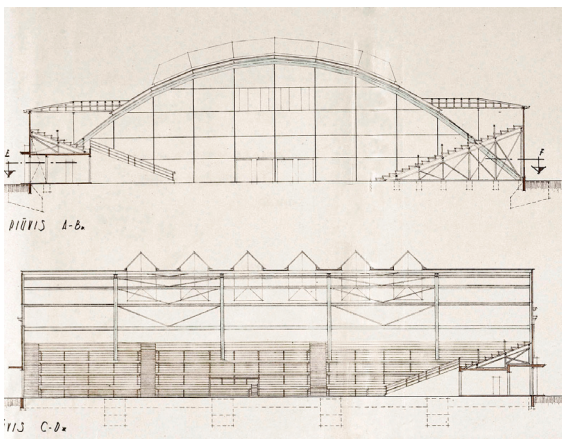
Grįžtant prie pagrindinio šio teksto objekto, taip pat tenka atkreipti dėmesį, kad XX a. palikimas diskusijoje apie autentiškumą vertintinas kaip gana specifinė paveldo grupė. Įvairūs tyrėjai ne kartą yra pastebėję, kad čia esama dviejų esminių problemų: medžiagų trumpalaikiškumo ir funkcijų kaitos. Nors modernistai suvokė autentiškumą per medžiagų ir funkcijų, būdingų XX a. pradžiai, grynumą bei atvirą ekspoziciją, tačiau neretais atvejais tenka susidurti su jų sąlyginu trumpalaikiškumu ir energetiniu neefektyvumu žvelgiant iš šios dienos pozicijų. Tad esamos struktūros išsaugojimas taip, kaip ji buvo sumanyta, iš esmės prieštarauja tvarios raidos principams. Juoba kad radikaliojo modernizmo projektai netgi akcentuoja medžiagų pigumą, taigi ir laikinumą. Taip pat pastebėtina ir tai, kad modernistiniuose pastatuose, kurie neretai apibrėžiami pasitelkiant šūkį „forma seka funkciją“, itin svarbi yra tiesioginė, funkciniais ryšiais pagrįsta, interjero ir eksterjero sąsaja. Tokiu būdu galima formuoti prielaidą, kad netekus pirminės funkcijos, nebelieta prasmės šiuos pastatus saugoti ir restauruoti, nes, pritaikius naujai panaudai, iš pastato lieka tik „tuščias kevalas“⁶¹.

Tad nors galima manyti, kad įpaveldinant XX a. struktūras visų pirma dominuoja išimtinai techninio pobūdžio problemos, t.y., pastatai buvo statomi kaip trumpalaikiai, taigi susidėvėję, o funkcijos, bėgant laikui, natūraliai pasikeitė, nederėtų ignoruoti ir tam tikrų pasaulėžiūros aspektų, o visų pirma fakto, kad statytojai neturėjo tikslo sukurti ilgaamžes struktūras. Kaip taikliai yra pastebėjęs Ola Wedebrunnas, pati modernizmo idėja byloja apie kaitą: „technologija daugeliu atvejų, kaip ir pats modernizmas, atskleidžia savo prasmę atviroje interpretacijoje, o ne baigtinėje tiesoje“⁶². Kita vertus, moderniosios formos asetiškumas ir laikinumas buvo nulemti ne tik sparčiai kintančių technologijų, bet išryškėjo ir kaip pakitusių architektūros socialinių tikslų rezultatas. Reikšminiai modernizmo žodžiai „švara, sveikata, higiena, saulės šviesa, šviežias oras ir atvirumas“⁶³ akcentavo ne tik estetiką, bet ir poreikį kaip įmanoma sparčiau ir racionalesnėmis bei pigesnėmis priemonėmis pagerinti

buities ir gyvenimo sąlygas. Pakitus sąlygoms, šie sumanymai taip pat praranda autentiškumą, o likę (jei taip yra) fiziniai elementai tėra tas pats „kevalas“. Taigi anot modernizmo tyrėjos Hilde Heynen, XX a. įsitvirtinusi „autentiškumo interpretacija, kai bandoma kaip įmanoma labiau prisiderinti prie pirminio pastato tiek medžiagiškumu, tiek ir išvaizda, yra sunkiai suderinama su moderniosios architektūros restauracija. Tai visų pirma atskleidžia faktas, kad *Modern Movement* labai didelį dėmesį skyrė autentiškumui. Tačiau modernistinis autentiškumo suvokimas, deja, nesutampa su paveldosauginiu jo suvokimu“⁶⁴.

Įdomu, kad lietuviškame kontekste modernizmo paveldo autentiškumo klausimas įgauna kiek netikėtą rakursą. Dar 1933 m. Karolis Reisonas yra pastebėjęs, kad „Kauno statybai trūksta saiko. Iš vienos pusės, statomi labai brangūs namai, o, iš kitos pusės, – labai blogi ir pigūs. Sakysim, moderniškąj vokiečių statyboj nėra tokių brangių namų, bet užtat nėra ir tokių pigių ir blogų kaip pas mus“⁶⁵. Tad jei svarbiausiose Europos modernizmo mokyklose, pavyzdžiui, Bauhauze, modernizmas glaudžiai siejosi su jau minėtu socialiniu užsakymu, tai kaunietiška kontekste ilgalaikė mūro statyba bemaž be išimties byloja apie tam tikrą prabangą. Taigi modernios formos į Lietuvą ateina ne kaip autentiškas stilius, demonstruojantis medžiagos, funkcijos ir formos vienovę, bet kaip atskiri, daugiausiai formalieji elementai, kurie tuometėje architektūroje laikyti madingais ir tuolaikiškais, tačiau buvo derinami prie vietinės prabangos sampratos, o neretai, kaip antai neišlikusiuose Vailokaičių namuose, pajaurinami ir tam tikrais tautiškumo elementais. Panašiai galima vertinti kone visus ryškiausius gyvenamosios, o daugeliu atvejų ir visuomeninės, paskirties objektus. Be tokių jau išnykusių struktūrų, kaip dirizablių angariai, ir kitų specifinės paskirties statinių, tokių kaip botanikos sodo oranžerijos, kiek rimtesne šio proceso išimtimi visuomeninėje erdvėje galime laikyti nebent Sporto halę (5 pav.).

Tad nors jau 1923 m. idealiais skelbiami naujosios statybos „pigūs, tikslūs, higijeningi ir ugnies nebijantys trobesiai“⁶⁶, estetinė tarpukario moderniosios architektūros samprata iš esmės išlieka istorinė. Monumentalių formų, simetriškuose, karnizais,

5 pav. Sporto halės konstrukcinis sprendimas, kuris iš dalies atsispindi ir statinio išorėje. LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 735, l. 9

įvairiais apvadais, vertikalia ritmika papuoštuose fasaduose (6 pav.) vargu ar įžvelgsime gilų tikėjimą tuo, kad besikeičiantis pasaulis turi būti išreikštas naujomis, tik jam būdingomis formomis. Tiesa, teoriniame diskurse esama pakankamai užuominų, kad radikaliosios modernizmo idėjos bent jau specialistų rate buvo puikiai žinomos. Kaip

6 pav. Klasikinis ritmas Prekybos, pramonės ir amatų rūmuose. NČDM, Ta-5337

1927 m. rašė Vladas Švipas: „Mūsų miestuose yra daug istorijos dokumentų, mūsų visai nebejaudinančių, nes jie savo laiką pralaukė. Todėl, suprantamas dalykas, kokią atsakomybę turi dabartiniai architektoriai, kurie tebestato istoriniais stiliais. Tie jų namai yra mumijos, yra lavonai paskirti šimtmečiais viešai stovėti.“⁶⁷ Lietuviškoje mintyje galime apčiuopti ir Le Corbusier dvasia aiškinamą suvokimą, kad „funkcinė architektūra esminga yra ne formos, kurios dabar įeina į madą (horizontalinės linijos, statūs kampai, lygios sienos, plokšti stogai) ir net ne naujų medžiagų (geležies, stiklo, betono) pritaikymas, bet aiškus supratimas to, kad geležinkelio stoties architektūrą nustato tie patys techniški principai, kaip ir garvežio konstrukcija“⁶⁸. Vis dėlto, nors teorinis kontekstas leidžia svarstyti modernią prieigą, net ir patys moderniausi to meto pastatai greičiau iliustruoja V. Landsbergio suformuotą mintį apie „monumentalinės statybos klasinį ritmą moderniškoje formoje“⁶⁹ (7 pav.). Tad lietuviškasis kontekstas tarpukario architektūros palikimui, ko gero, leistų taikyti ir istoriniams pastatams

7 pav. Buvęs M. Chaimsono gyvenamasis namas (arch. V. Landsbergis-Žemkalnis, 1931). VDU Lietuvių išėivijos instituto archyvas, f. 6647

8 pav. Buvęs „Locarno“ viešbutis (arch. E. Peyeris, 1923). Vaido Petrulio 2013 m. nuotrauka

būdingą teorinę paveldosaugos prieigą. Bent jau vertinant medžiagiškumo aspektu.

Vis dėlto pats paveldo objektų skaičius ir reprezentuojamos socialinės tikrovės įvairovė leidžia daryti prielaidą, kad ir kalbant apie Kauno tarpukario architektūros palikimą į autentiškumo klausimą neišvengiamai tenka žvelgti lanksčiau, atsižvelgiant į kai kuriuos minėtus šiandienos pokyčius tiek vertės, tiek ir autentiškumo sampratoje. Kategoriškiausi medžiaginio autentiškumo išsaugojimo reikalavimai, taikomi ikoniniams objektams, tokiems kaip Karininkų Ramovė, ko gero, neturėtų išlikti tokie patys, kai kalbame apie apatinę J. Allan minėtos piramidės dalį ir tokius pavyzdžius, kaip, tarkim, buvusį „Locarno“ viešbutį Vytauto pr. 2 (8 pav.).

Klasikiniai paveldo vertės apibrėžimai tokiais atvejais tampa nebepakankami, tenka ieškoti papildomos argumentacijos, ir į pirmą planą iškyla „ekonomikos ir tvarumo faktoriai“⁷⁰. Autentiškumas tokiais atvejais neretai perkeliamas į nematerialiąją dimensiją. T. Prudonas, atsižvelgdamas į medžiaginius ir funkcinis pokyčius, mano, kad sumanymas, toks, koks jis buvo numatytas originaliame projekte, galėtų tapti toks pats svarbus, kaip tikroji medžiaga⁷¹. Panašią iliustraciją galima pateikti, kai, perstatant Henry'van der Velde's projektuotą mokyklą Leuvene, Belgijoje, ji buvo išplėsta, tačiau buvo siekiama, kad

„naujoji architektūra savo kuklumu demonstruotų visas senojo pastato vertes“⁷². Taigi autentiškumas čia suvoktas kaip tam tikras pastato dvasios išlaikymas, nebandant išlaikyti susidėvėjusio autentiško materialaus pavidalo.

IŠVADOS

Apibendrintai pristatant esminius pokyčius šiandieninėje paveldosaugoje išryškėja keli pagrindiniai aspektai. Siekiant atspindėti socialinę įvairovę, įprastą paveldo funkcinę tipų visumą, vis dažniau papildomi objektai, betarpiškai susiję su įvairiais kasdienybės istorijos aspektais. Dėl to radikalčiai plečiasi saugomų paveldo objektų apimtis. Natūralu, dalis šių statinių nebegali būti saugomi remiantis įprastais kriterijais. Išplėtus paveldosaugos dėmesio ribas, peržiūrimos ir vertės bei autentiškumo sąvokos. Šalia tradicinių istorinio ar meninio reikšmingumo kriterijų vis dažniau minimi įvairūs socialinio, ekonominio, aplinkosauginio pobūdžio kriterijai. Vertindami modernųjį palikimą, daugelis autoritetingų modernizmo tyrėjų (Theodore Prudon, Hilde Heynen, John Allan ir kt.) formuoja mintį, kad šiam paveldo tipui būtina plačiau taikyti ne tik vertės, bet ir autentiškumo sąvoką.

Atsigręžus į Kauno tarpukario architektūros palikimą, galima daryti prielaidą, kad minėtos tendencijos galėtų paskatinti keletą pokyčių. Visų pirma,

būtina išsiaiškinti šio paveldo sluoksnio vertes ne remiantis įprasta praktika, bet pažvelgiant į procesą individualiai. Sudarytame verčių žemėlapyje turėtų atsispindėti ne tik atskiri objektai ir jų vertingosios savybės, bet ir būtų keliami prielaida, kad kai kurios iš verčių gali būti daugiau idėjinio, o ne materialaus pobūdžio. Pavyzdžiui, tuometis miesto modernumo suvokimas, architektūriniai ir urbanistiniai principai, kaip to buvo siekiama. Antai draudimas Laisvės al. statyti mažesnius nei 3 aukštų pastatus tam tikrais atvejais galėtų būti vertinamas kaip modernaus miesto kūrimo tradicija.

Verčių identifikavimas neatsietinas nuo autentiškumo problematikos. Įvardijus vadinamuosius „ikoninius“, piramidės viršūnėje esančius objektus, kurių vertė nusakoma tradiciniais meninės ar istorinės vertės kriterijais, tuo pat metu pripažįstama, kad čia taikytini tradiciniai materialiojo autentiškumo reikalavimai. O kalbant apie piramidės pamatą sudarantį paveldo sluoksnį, kuris betarpiškai siejasi su kasdienybe ir tuo pat metu sudaro miesto dvasią, autentiškumą tenka traktuoti pasitelkiant platesnę, su vertėmis susijusią interpretaciją. Dėl savo aprėpties ši paveldo dalis reikalauja aktyviai išreikšto ekonominio ir socialinio tvarumo. Statiniuose, kurie negali tikėtis išgyventi vien dėl savo tradicinės paveldo vertės, medžiaginis autentiškumas šiuo atveju galėtų transformuotis į vietos dvasios išlaikymą.

Publikacija parengta įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos programos „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ projektą „Paveldotyra: materialumo ir nematerialumo aspektai Lietuvos tarpukario (1918–1940) architektūroje“ (sutarties Nr. VAT-54/2012).

Santrumpos

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
NČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

Publikacija parengta įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos programos „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ projektą „Paveldotyra: materialumo ir nematerialumo aspektai Lietuvos tarpukario (1918–1940) architektūroje“ (sutarties Nr. VAT-54/2012).

Nuorodos

- Smith, Laurajane. *Uses of Heritage*. London, New York: Routledge, 2006, p. 11.
- Giaccardi, Elisa. *Reframing heritage in a participatory culture*. In: *Heritage and social media: understanding heritage in a participatory culture*, ed. by. Elisa Giaccardi. London, New York: Routledge, 2012, p. 2.
- Ashworth, Gregory; Brian Graham; John Tunbridge. *Pluralising Pasts: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies*. London: Pluto press, 2007, p. 5.
- Harrison, Rodney. *Heritage: Critical Approaches*. London, New York: Routledge, 2013, p. 216.
- Approaches for the Conservation of Twentieth-Century Architectural Heritage, Madrid Document, 2011* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://icomos-isc20c.org/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/madriddocumentenglish.pdf> [žiūrėta 2014-02-09].
- Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Faro, 2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm> [žiūrėta 2014-02-09].
- Sharr, Adam. *Introduction: a case for close reading*. In: *Reading architecture and culture: Researching buildings, spaces and documents*. London, New York: Routledge, 2012, p. 6.
- Sullivan, Sharon. *Local Involvement and Traditional Practices in the World Heritage System*. In: *World Heritage papers 13: Linking Universal and Local Values: Managing a Sustainable Future for World Heritage* [elektroninis leidinys]. UNESCO World Heritage Centre, 2004, p. 50.
- Cowell, Ben. *Why Heritage Counts: Researching the Historic Environment*. In: *Cultural Trends*, Vol. 13(4), No. 52, December 2004, pp. 23–39, p. 24.
- Harrison, op. cit., p. 13.
- Čepaitienė, Rasa. *Paveldosauga globaliame pasaulyje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010, p. 27–28.
- Managing Cultural Heritage: World Heritage resource manual* [elektroninis leidinys]. UNESCO / ICCROM / ICOMOS / IUCN, 2013, p. 12.
- Harrison, op. cit., p. 167.
- Mouton, Benjamin. *17th ICOMOS General Assembly Scientific Symposium “Heritage, driver or development”*, ICOMOS, 2011, p. 9.
- Prudon, Theodore H. M. *Preservation of Modern Architecture*. New Jersey: John Wiley & Sons Inc., 2008, p. 20.
- Drėmaitė, Marija. *Moderniosios architektūros paveldas Lietuvoje: teorinis aspektas*. In: *Journal of Architecture and Urbanism*, 2012, Vol. 36, No. 3, pp. 149–160, p. 157.
- Allan, John. *From Sentiment to Science – DoCoMoMo Comes of Age*. In: *Proceedings of the 12th International Docomomo Conference. The Survival of Modern: from Coffee Cup to Plan*. Porvoo: Docomomo, 2013, pp. 175–185, p. 176.
- Drėmaitė, op. cit., p. 149.
- Clark, Kate; Gareth Maeer. *The cultural value of heritage: evidence from the Heritage Lottery Fund*. In: *Cultural Trends*, Vol. 17, No. 1, March 2008, pp. 23–56, p. 26.
- LR Nekilnojamyjų kultūros vertybių įstatymas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320782 [žiūrėta 2014-02-09].
- Gražulevičiūtė-Vilėniškė, Indrė. *Žmogaus teisė į kultūros paveldą – viena iš prigimtinių žmogaus teisių*. In: *Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai*. Vilnius: ICOMOS, 2006, p. 10.
- Markevičienė, Jūratė. *Kultūros paveldo samprata tarptautinėje teisėje: Nuo Venecijos chartijos iki Europos tarybos pagrindinės konvencijos dėl kultūros paveldo vertės*

- visuomenei. In: *Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai*. Vilnius: ICOMOS, 2006, p. 23.
- ²³ Ashworth et al., op. cit., p. 44.
- ²⁴ Mazzanti, Massimiliano. *Cultural heritage as multi-dimensional, multi-value and multi-attribute economic good: toward a new framework for economic analysis and valuation*. In: *Journal of Socio-Economic*, 2002, No. 31, p. 529–558.
- ²⁵ Rypkema, Donovan D. *Heritage conservation and local economy*. In: *Global Urban Development*, 2008, Vol. 4, Iss. 1, August [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.globalurban.org/GUDMag08Vol4Iss1/Rypkema.htm> [žiūrėta 2014-02-09].
- ²⁶ Vaitkuviene, Agnė. *Paveldo industrija Lietuvoje*. In: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 17, p. 87–96 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lis.lt/index.php?id=arc_hyvas&lang=LT&TomasID=17 [žiūrėta 2014-02-09].
- ²⁷ Čepaitienė, Rasa. *Praeities suprekinimas urbanistinėse erdvėse*. In: *Urbanistika ir architektūra*, 2011, nr. 35, 147–158, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.thefreelibrary.com/The+commodification+of+the+past+in+an+urban+space%2fPraeities...-a0266942790> [žiūrėta 2014-02-09].
- ²⁸ Murzyn-Kupisz, Monica. *The socio-economic impact of built heritage projects conducted by private investors*. In: *Journal of Cultural heritage*, 2013, No. 14, pp. 156–162, p. 157.
- ²⁹ Clark, Kate; Gareth Maeer. *The cultural value of heritage: evidence from the Heritage Lottery Fund*. In: *Cultural Trends*, Vol. 17, No. 1, March 2008, pp. 23–56, p. 26.
- ³⁰ *The Declaration of Amsterdam, 1975* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/169-the-declaration-of-amsterdam> [žiūrėta 2014-02-09].
- ³¹ Yahaya, Ahmad. *The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible*. In: *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 12, No. 3, May 2006, pp. 292–300, p. 297.
- ³² Ashworth, Gregory; Peter Howard. *Europos paveldas. Planavimas ir valdymas*. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 71–73.
- ³³ Phillips, Adrian. *Turning Ideas on their Head: the New Paradigm for Protected Areas*. In: *The George Wright Forum* 20, No. 2, 2003, p.12–13 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.uvm.edu/conservationlectures/vermont.pdf> [žiūrėta 2014-02-09].
- ³⁴ Sharon Macdonald. *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond*. London, New York: Routledge, 2009, p. 2.
- ³⁵ Ashworth et al., op. cit., p. 37
- ³⁶ Yaneva, Albena. *Mapping Controversies in Architecture*. Farnham: Ashgate, 2012, p. 4.
- ³⁷ Šioje vietoje, norisi pastebėti, kad nekintamos vadinamos paveldo vertės reikšmę tarsi išlaiko „autentiškumas“, tačiau apie šią, glaudžiai su vertėmis susijusią sąvoką, bus rašoma kitame skyrelyje.
- ³⁸ Harrison, op. cit., p. 14–15.
- ³⁹ Weiland, Ute E. *Make the Invisible Visible*. In: *Handmade Urbanism: From Community Initiatives to Participatory Models*. Berlin: Jovis Verlag, 2013, pp. 12–14, p. 12.
- ⁴⁰ Borden, Iain. *Thirteen Tactics for the Good Life*. In: *_Scape*, 2007, Nr. 1, pp.62–65, p. 62.
- ⁴¹ Alexander, Jeffrey C. *Faktai-ženklai ir kultūros sociologija, arba kaip prasmės kūrimas išlaisvina socialinę vaizduotę*. In: *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2010, nr. 2(27), pp. 5–12, p. 6.
- ⁴² *Ibid.*, p. 6.
- ⁴³ *Heritage lottery fund* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.hlf.org.uk/Pages/Home.aspx> [žiūrėta 2014-02-16].
- ⁴⁴ Allan, John. *From Sentiment to Science – DoCoMoMo Comes of Age*. In: *Proceedings of the 12th International Docomomo Conference. The Survival of Modern: from Coffee Cup to Plan*. Porvoo: Docomomo, 2013, pp. 175–185, p. 177.
- ⁴⁵ *Docomomo International | Eindhoven Statement, 1990* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.docomomo.com/com/eindhoven_statement.htm [žiūrėta 2014-02-09].
- ⁴⁶ Avrami, Erica. *Sustainability and the Built Environment. Forging a Role for Heritage Conservation*. In: *Conservation Perspectives. The GCI Newsletter*. Spring 2011, pp. 4–9, p. 8.
- ⁴⁷ Howard, Peter. *Heritage: management, Interpretation, Identity*. London, New York: Continuum, 2003, p. 53.
- ⁴⁸ *Managing Cultural Heritage: World Heritage resource manual* [elektroninis leidinys]. UNESCO / ICCROM / ICOMOS / IUCN, 2013, p. 13.
- ⁴⁹ Harrison, op. cit., p. 26.
- ⁵⁰ Heynen, Hilde. *Questioning Authenticity*. In: *National identities*, Vol. 8, No. 3, September 2006, pp. 287–300, p. 288.
- ⁵¹ *Ibid.*, p. 288.
- ⁵² Howard, op. cit., p. 226.
- ⁵³ *International Charter for the Conservation and Restoration of Monument and Sites (The Venice Charter 1964)*, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.pdf [žiūrėta 2014-02-16].
- ⁵⁴ *LR Nekilnojamo kultūros paveldo apsaugos įstatymas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320782 [žiūrėta 2014-02-16].
- ⁵⁵ Labadi, Sophia. *UNESCO, Cultural Heritage and Outstanding Universal Value*. London, New York, Toronto, Plymouth: Alta Mira press, 2013, p. 117.
- ⁵⁶ *The Nara Document on Authenticity (1994)*, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf> [žiūrėta 2014-02-16].
- ⁵⁷ Labadi, op. cit., p. 122.
- ⁵⁸ *Ibid.*, p. 125.
- ⁵⁹ Jamal Tazim; Hill Steve. *Developing a framework for indicators of authenticity: the place and space of cultural and heritage tourism*. In: *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, Vol. 9, No. 4, pp. 353–370, p. 356–358.
- ⁶⁰ *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: World heritage center, 2012, p. 22.
- ⁶¹ Drémaitė, op. cit., p. 150.
- ⁶² Wedeburn, Ola. *Modern Movement technology heritage*. In: *Integrity and authenticity in Modern Movement architecture – Case Paimio Hospital*. Ed. Riita Salastie. Helsinki: Yliopistopaino, 2010, pp. 77–88, p. 77.
- ⁶³ Overy, Paul. *Light, air and openness. Modern architecture between the wars*. London: Thames & Hudson, p. 9.
- ⁶⁴ Heynen, op. cit., p. 290.
- ⁶⁵ Vismanta J. *Kauno statybai trūksta saiko sako inž. Reinsonas*. In: *Dienos naujienos*. 1933 sausio 9, p. 2.
- ⁶⁶ *Statybos ir sauselių inspekcijos aplinkkraščiai, pranešimai ir susirašinėjimas*, 1923. LCVA, F. 377, ap. 8, b. 4, l. 64.
- ⁶⁷ Švipas, Vladas. *Architektūros reikalai*. In: *Kultūra, 1927 liepos-rugpjūčio mėn.*, pp. 329–334, p. 334.

⁶⁸ Vorobjovas, M. Modernizmas arba kova dėl stiliaus Europos mene. In: *Naujoji romuva*, 1938, nr. 20, pp. 462–465, p. 462.

⁶⁹ Braziulis, A. *Valstybės konservatorijos rūmai*. In: *7 meno dienos*, 1932, nr. 80, pp. 12–14, p. 14.

⁷⁰ Allan, John. *From Sentiment to Science – DoCoMoMo*

Comes of Age. In: *Proceedings of the 12th International Docomomo Conference. The Survival of Modern: from Coffee Cup to Plan*. Porvoo: Docomomo, 2013, pp. 175–185, p. 177.

⁷¹ Prudon, op. cit., p. 164.

⁷² Heynen, op. cit., p. 296.

Vaidas PETRULIS

Kaunas University of Technology, Institute of Architecture and Construction, Lithuania

KAUNAS INTERWAR ARCHITECTURAL HERITAGE: ISSUES OF AUTHENCITY AND VALUE

Key words: interwar architecture, Kaunas, heritage theory, authenticity, value

Summary

Kaunas interwar architecture is not only a well-known but also a rather desolated layer of Lithuanian heritage. When analyzing the perspectives of giving the meaning to this heritage, the attention is drawn to two theoretical aspects – the authenticity and value and their unfolding in a specific context of the 20th century heritage. The article discusses the current heritage protection transformations from the heritage of “authentic monument” as an indicator of social society’s longevity perceived in a “Venice Charter” spirit and analyses how these provisions could be adapted to the inheritance processes of Kaunas architectural heritage. The research forms the presumption that it is necessary to look at this layer of the city in a complex way, not only naming the specific objects and their valuable properties but also drawing attention to the immaterial values such as modernity, nationalism, etc. And involving the issue of social benefits that these heritage values could create. Such an integral assessment should provide a certain pyramid of values, which could directly correlate with the authenticity level of the object to be preserved. According to the analysis of foreign examples there is an assumption that such an integral approach may encourage a more creative and active operation of heritage protection, which should become an integral part of the general aims of city development.

The publication was prepared while implementing the project of The Research Council of Lithuania program “The State and The Nation: Heritage and Identity”, called “Heritage Research: Aspect of Materiality and Immateriality in Architecture of Interwar (1918-1940) Lithuania” (Agreement No. VAT-54/2012).

Gauta 2014-02-19

Parengta spaudai 2014-04-24